

До спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04
в Одеському державному університеті
внутрішніх справ

ВІДГУК ОПОНЕНТА

*доктора юридичних наук, професора Тетерятник Ганни Костянтинівни
на дисертацію Варинського Владислава Олексійовича
«Теоретико-методологічні та правові засади використання штучного
інтелекту в Україні»,*

*подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове
право; інформаційне право*

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Необхідність наукового опрацювання теоретико-методологічних та правових засад використання штучного інтелекту в Україні обумовлена тим, що сучасний етап цифрової трансформації держави поставив перед правом завдання, які вже неможливо вирішити виключно засобами традиційного інформаційного законодавства. У правовідносинах дедалі частіше з'являються алгоритмічні системи, здатні впливати на підготовку, обґрунтування або фактичний зміст рішень, що приймаються у публічній сфері. Унаслідок цього виникає потреба у визначенні юридичних умов допустимості такого впливу, меж втручання публічної адміністрації, компетенції відповідних суб'єктів та механізмів забезпечення відповідальності за наслідки використання ШІ.

Проблема набуває особливої гостроти через те, що розвиток нормативного забезпечення в Україні поки не відповідає складності фактичних суспільних відносин, які формуються навколо використання систем штучного інтелекту. Наявні концептуальні та програмні документи визначають загальні орієнтири державної політики, однак не формують завершеної системи правових режимів, адміністративних процедур, контролю та розподілу компетенції. Таким чином, на порядку денному стоїть уже не питання про доцільність правового регулювання штучного інтелекту, а питання про архітектуру такого регулювання, його принципи, інструменти та інституційне забезпечення.

Важливим чинником актуальності є і те, що використання ШІ виходить за межі єдиної галузі правового регулювання. Його застосування одночасно торкається питань адміністративної процедури, інформаційних відносин, захисту персональних даних, публічних послуг, державного контролю, безпеки, судочинства, охорони здоров'я, освіти та інших сфер. За таких умов фрагментарне нормативне реагування не дозволяє забезпечити єдність підходів до класифікації ризиків, людського контролю, алгоритмічної прозорості, нагляду та юридичної відповідальності. Саме ця міжгалузева складність обумовлює потребу у виробленні системної адміністративно-правової концепції.

Окремий вимір актуальності пов'язаний із трансформацією ролі держави у цифровому середовищі. Публічна влада має одночасно стимулювати технологічні інновації, використовувати нові цифрові інструменти у власній діяльності та забезпечувати захист прав людини від ризиків, що створюються такими самими технологіями. Відповідно, особливого наукового значення набуває дослідження того, якою має бути система публічного адміністрування у сфері ШІ, щоб розвиток технологій не призводив до послаблення юридичних гарантій, а державний контроль, своєю чергою, не перетворювався на необґрунтовану перешкоду для інновацій.

Актуальність обраної теми суттєво посилюється євроінтеграційними процесами. Формування в Європейському Союзі та Раді Європи нового масиву обов'язкових і рекомендаційних стандартів щодо штучного інтелекту ставить перед Україною завдання не лише нормативного наближення, а й інституційної та процедурної адаптації національної системи. У цьому контексті особливої ваги набуває питання про те, яким чином принципи ризик-орієнтованого регулювання, оцінювання впливу на права людини, нагляду, прозорості та підзвітності мають бути трансформовані у конкретні адміністративно-правові механізми, сумісні з українською моделлю державного управління.

Не менш суттєвим є безпековий контекст. Для України використання штучного інтелекту безпосередньо пов'язане не лише з модернізацією публічного сектору, а й з обороною, кібербезпекою, функціонуванням

правоохоронної системи, інформаційною стійкістю та відновленням держави. Це вимагає правових рішень, здатних одночасно враховувати підвищену потребу в оперативності та недопустимість необмеженого використання алгоритмічних технологій лише з посиланням на публічний чи безпековий інтерес. Звідси виникає потреба у нормативному визначенні допустимих винятків, спеціальних режимів, форм незалежного контролю та меж обмеження прав людини.

Наукова актуальність дослідження також визначається станом відповідної доктрини. Значний масив вітчизняних і зарубіжних праць присвячено окремим аспектам правової природи ШІ, відповідальності, персональних даних, цифрового судочинства, алгоритмічної дискримінації та етичних стандартів. Однак переважання галузевих і предметно обмежених досліджень не усуває потреби в узагальнюючій концепції, яка б охоплювала принципи, суб'єктний склад, адміністративно-правові режими, процедури, форми контролю та гарантії захисту особи як елементи єдиного механізму правового регулювання. Саме на заповнення цієї доктринальної прогалини орієнтоване дослідження В. О. Варинського.

Отже, актуальність дисертації визначається не стільки самим фактом поширення технологій штучного інтелекту, скільки необхідністю переосмислення спроможності сучасного адміністративного права забезпечити належне управління алгоритмічно опосередкованими суспільними відносинами. У цьому аспекті дослідження відповідає потребі переходу від програмно-стратегічного бачення ШІ до повноцінної системи правових режимів, процедур, інституцій та гарантій, здатної забезпечити юридичну визначеність, ефективність публічного управління та захист людини в умовах подальшої цифрової трансформації держави.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Проведений аналіз наукового доробку В. О. Варинського дає підстави стверджувати, що відповідне дослідження охоплює всі обов'язкові структурні елементи,

характерні для дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Зокрема, роботі притаманні внутрішня структурна цілісність, логічна послідовність викладу матеріалу, взаємозв'язок між її складовими, а також системний і критичний аналіз наукових напрацювань у межах досліджуваної та суміжних проблематик. Водночас простежується чітке обґрунтування методологічної позиції автора, ґрунтовність змістового наповнення, наявність достатньої та репрезентативної емпіричної, доктринальної, нормативної бази, а також належний рівень апробації отриманих результатів.

Сформульовані автором положення, висновки, пропозиції та рекомендації, віднесені до наукової новизни, відзначаються належним рівнем обґрунтованості, аргументованості та елементами наукового новаторства. Досягнення такого результату стало можливим завдяки опрацюванню значного масиву наукових джерел, нормативно-правових актів і матеріалів судової практики.

Коректність висновків, їх відповідність логіці обґрунтування та репрезентативність, відповідність меті, об'єкту, предмету та завданням дослідження забезпечені вдало сформованою методологічною програмою.

Наукова новизна одержаних результатів. Послідовний, виважений, аргументований, належний і достатній виклад наукової інформації дозволив здобувачу сформулювати низку положень, висновків, пропозицій, рекомендацій, певна частина з яких має теоретичний характер, значний евристичний потенціал й здатність до подальшого використання у наукових дослідженнях, а певна – прикладну спрямованість, характеризується високим праксеологічним потенціалом. Науковий аналіз як перших, так і других не залишає сумнівів у їх обґрунтованості та новизні:

уперше

- сформульовано авторську дефініцію штучного інтелекту як правової категорії, відповідно до якої його визначено як високотехнологічну автономну інтелектуальну систему машинного походження, що характеризується внутрішньою здатністю до динамічної адаптації

(самонавчання на основі великих масивів даних) і функціональною спроможністю безпосередньо або опосередковано формувати, оптимізувати чи реалізовувати алгоритмічні рішення (прогнози, рекомендації), які мають юридично значущий характер та можуть створювати потенційні ризики для фундаментальних прав і свобод людини, національної безпеки, демократичного врядування та публічного порядку;

- запропоновано та обґрунтовано концептуальні основи адміністративно-правового механізму використання систем ШІ, який визначено як багаторівневу динамічну систему взаємопов'язаних принципів, суб'єктів, правових режимів та засобів контролю; визначено нормативну архітектуру цього механізму, що реалізується через розроблену комплексну трирівневу модель (горизонтальний рамковий Закон України «Про безпечне та відповідальне використання систем штучного інтелекту», системні зміни до базового процесуального й інформаційного законодавства та підзаконні акти Кабінету Міністрів України);
- визначено адміністративно-правове зонування (межі) допустимості використання систем ШІ, відповідно до якого правомірність застосування алгоритмічних систем визначається не галузевою сферою їх функціонування, а динамічним співвідношенням ступеня автономності технології, рівня ризику, інтенсивності втручання у права людини та спроможності здійснення ефективного людського контролю;
- розроблено авторський аксіологічний ризик-орієнтований тест адміністративно-правової оцінки допустимості використання систем штучного інтелекту, який, на відміну від ринково-функціональної моделі класифікації AI Act, ґрунтується на конституційній ієрархії правових благ та передбачає послідовне оцінювання потенційного впливу систем ШІ на:
1) життя і здоров'я людини; 2) національну безпеку та стійкість держави;
3) фундаментальні права, свободи та законні інтереси особи; 4) демократичне врядування, верховенство права й інституційну спроможність публічної влади;

- обґрунтовано новий правовий принцип – принцип пропорційності адміністративно-правового впливу при використанні ШІ, відповідно до якого інтенсивність регуляторного тиску, державного контролю та імперативність адміністративних процедур перебувають у прямій залежності від ступеня потенційної загрози, яку конкретна система ШІ створює для об'єктів адміністративно-правової охорони;
- розроблено засади адміністративної процедури використання високоризикових систем ШІ, яка інтегрує в єдиний послідовний адміністративний процес інвентаризацію, оцінювання ризиків, оцінку відповідності, оцінювання впливу на основоположні права людини (HRIA/FRIA), державну реєстрацію, алгоритмічний аудит, змістовний людський контроль, післяринковий моніторинг та реагування на інциденти;
- запропоновано гібридну мережеву інституційну модель публічного адміністрування у сфері ШІ, яка визначає функціональну систему та правила взаємодії суб'єктів формування державної політики (Кабінет Міністрів України, Мінцифри), незалежного нагляду й контролю (Національний компетентний орган, секторальні регулятори), парламентського правозахисного контролю (Уповноважений ВРУ з прав людини) та судового захисту;
- запропоновано систему адміністративно-правових інструментів супроводу життєвого циклу ШІ, до складу якої включено паспорт ризику системи ШІ, інтегроване адміністративне досьє, Державний реєстр високоризикових систем, алгоритмічний аудит та модель «відтворюваного алгоритмічного сліду» в адміністративному провадженні;

удосконалено:

- класифікацію етапів та моделей міжнародно-правового реагування на технологічні виклики, яку побудовано з урахуванням еволюції регуляторних моделей від етичного саморегулювання (soft law) до юридично обов'язкового ризик-орієнтованого регулювання (hard law)

систем штучного інтелекту, що дало змогу визначити закономірності трансформації міжнародних стандартів у національний правовий механізм;

- наукові підходи до формування понятійно-категоріального апарату дослідження шляхом уточнення змісту та юридичного наповнення категорій «штучний інтелект як об'єкт публічного адміністрування», «механізм адміністративно-правового регулювання використання ШІ», «адміністративно-правовий режим системи штучного інтелекту», «високоризикова система ШІ» та «адміністративно-правовий ризик»;
- класифікацію систем штучного інтелекту в контексті правового регулювання шляхом її доповнення кумулятивними юридично значущими критеріями: рівнем автономності, здатністю до адаптивності, класом ризику, процесуальним контекстом сфери застосування та моделлю необхідного людського контролю;
- функціонально-правовий підхід до оцінки людського контролю за використанням автономних систем озброєння та військових технологій ШІ, відповідно до якого визначальним критерієм визначено не технічну архітектуру взаємодії людини і алгоритму (human-in/on/out-of-the-loop), а реальну здатність військової посадової особи здійснювати змістовний юридично значущий контроль над прийняттям рішення про застосування сили та нести персональну відповідальність за його наслідки;
- теоретичні підходи до визначення адміністративно-правового статусу суб'єктів створення та експлуатації систем ШІ на основі їх функціонального розмежування залежно від конкретної ролі у життєвому циклі технології та рівня їхньої спроможності контролювати алгоритмічні й правові ризики (розробників, постачальників, розгортувачів та органів нагляду);
- розуміння системи правових засобів регулювання використання систем ШІ шляхом їх групування за функціональним призначенням на регулятивні, превентивні, контрольно-наглядові, інформаційні, процедурні та гарантійні інструменти;

- наукові бачення щодо реалізації ризикоорієнтованої державної правової політики у сфері ШІ шляхом адаптації положень *AI Act* та Рамкової конвенції Ради Європи до правової системи України з урахуванням викликів відновлення держави та режиму воєнного стану;

дістали подальший розвиток:

- концептуальний дуалізм аксіолого-правового виміру використання систем ШІ, який полягає у доктринальному співіснуванні гуманістичної та трансгуманістичної моделей технологічного розвитку, що дозволило довести визначальну роль права у забезпеченні пріоритету прав людини, людської автономії та суспільного контролю над використанням автономних алгоритмічних систем;
- теоретико-методологічна доктрина адміністративно-правового регулювання систем ШІ, яка базується на інтеграції людиноцентричної, ризик-орієнтованої, сервісної та безпекової парадигм публічного адміністрування і визначає систему принципів, режимів та інструментів забезпечення правомірного функціонування цифрових технологій;
- доктринальні положення щодо людиноцентричного адміністративно-правового регулювання використання систем ШІ як фундаментальної основи забезпечення балансу між прискореним технологічним розвитком, загальносуспільними інтересами та превентивним захистом прав особи;
- теоретичні засади адміністративно-правового забезпечення алгоритмічної прозорості, підзвітності, пояснюваності та алгоритмічної справедливості як базових юридичних гарантій захисту прав громадян від упередженості чи помилок систем штучного інтелекту;
- диференційована адміністративно-правова модель допустимої автономії медичного штучного інтелекту, відповідно до якої встановлено правові режими та межі використання систем ШІ залежно від етапу надання медичної допомоги із обов'язковим збереженням остаточного клінічного розсуду за лікарем-людиною;
- концепція правової недопустимості алгоритмічної деформації дискреційних повноважень правоохоронних і судових органів, відповідно

до якої впровадження систем ШІ не може призводити до заміщення індивідуального суддівського розсуду чи дискреційної юрисдикції органів правопорядку автоматизованими алгоритмічними висновками, а вимагає обов'язкового збереження персональної відповідальності суб'єкта владних повноважень;

- наукові підходи до визначення меж допустимого використання систем ШІ в освітньому та науковому просторі, що передбачають чітку диференціацію правомірного інформаційно-технічного супроводу від недопустимого заміщення системами ШІ самостійної когнітивної діяльності й академічної свободи (с. 34 – 38).

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дослідження характеризується логічним та чітким змістовим наповненням, відповідно до плану, мети та завдань, архітектоніка забезпечує комплексність та системність опрацювання проблематики на високому науковому рівні.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають 14 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Текстових запозичень без посилання на джерела та інших порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Оцінка змісту розділів дисертації

У підрозділі 1.1 «Гене́за інформаційно-правового регулювання штучного інтелекту та його співвідношення з Інтернетом речей» В. О. Варинський звертається до вихідної для всього дослідження проблеми – з'ясування того, які властивості штучного інтелекту набувають правового значення та обумовлюють необхідність його спеціального регулювання. Розглядаючи розвиток інформаційного суспільства та трансформацію уявлень про ШІ, здобувач показує поступове ускладнення його функціональних

можливостей і, відповідно, зміну характеру суспільних відносин, що виникають у зв'язку із застосуванням алгоритмічних систем. На цій основі автор критично оцінює надто широкі визначення ШІ та акцентує на необхідності виокремлення критеріїв, які мають саме юридичне, а не суто технічне значення.

Предметно досліджено співвідношення штучного інтелекту з Інтернетом речей. Автор виходить із того, що їх технологічна взаємодія не усуває відмінностей у характері породжуваних ними правових наслідків: IoT забезпечує передусім циркуляцію та накопичення даних, тоді як ШІ здатний здійснювати їх інтелектуальне опрацювання і формувати результати, які впливають на поведінку людини та прийняття рішень. Звідси здобувач виводить необхідність диференціації вимог до безпеки, контролю та відповідальності залежно від природи відповідної технології.

Змістовною є й ретроспектива розвитку правового реагування на ШІ в Україні та зарубіжних державах, яка дозволяє автору показати зміну регуляторної парадигми: від переважно етичних орієнтирів та локального врегулювання окремих технологій – до встановлення юридично обов'язкових вимог, побудованих з урахуванням ризиків конкретного способу використання ШІ. Проведений аналіз підводить здобувача до висновку, що для права визначальними мають бути не формальні технологічні характеристики системи, а її автономність, адаптивність та здатність спричиняти юридично значущі наслідки (с. 43 – 69).

У підрозділі 1.2 «Аксіологічний вимір використання штучного інтелекту» автор зміщує дослідницький акцент із технологічної природи ШІ на ціннісні наслідки його інтеграції у суспільні відносини. Вихідною для здобувача є теза про аксіологічну не нейтральність автономних систем: алгоритмічні рішення так чи інакше відображають закладені в них нормативні й ціннісні установки, а тому ефективність технології не може бути самодостатнім критерієм допустимості її використання. У цьому контексті досліджуються концепції ціннісно-чутливого проєктування, етики відповідальності та надійного ШІ, а прозорість, пояснюваність і контрольованість алгоритмів розглядаються вже як категорії, що мають безпосереднє правове значення.

Змістовним є розкриття автором протистояння гуманістичної та трансгуманістичної моделей технологічного розвитку. Здобувач не переносить дискусію у площину прогнозування появи «надлюдського» інтелекту, а використовує її для визначення місця людини в умовах алгоритмізації суспільних процесів. Пріоритет людської гідності, автономії особистості, свободи волі та збереження контролю над технологіями розглядається як ціннісна межа, за якою технологічна доцільність не може виправдовувати необмежене передання ШІ функцій, здатних впливати на становище людини (с. 69 – 83).

У підрозділі 1.3 «Соціальні очікування і перестороги щодо впровадження штучного інтелекту як емпірична основа ризикоорієнтованого правового регулювання» теоретичні положення попередніх частин роботи доповнено емпіричною складовою. Автор використовує результати проведеного у 2023–2025 рр. соціологічного опитування 1092 респондентів для встановлення фактичного ставлення суспільства до поширення технологій ШІ та визначення тих напрямів їх застосування, які потребують найбільшої уваги з боку держави. Важливо, що громадська думка розглядається не сама по собі, а як джерело інформації для вироблення майбутніх регуляторних рішень.

За результатами дослідження здобувач виявляє амбівалентний характер суспільного сприйняття ШІ: позитивна оцінка його можливостей щодо автоматизації, аналітики, економії часу та мінімізації людського фактору поєднується з побоюваннями щодо технологічного безробіття, цифрового контролю, маніпулятивного впливу, послаблення самостійності людського мислення та втрати контролю над автономними системами. При цьому встановлено залежність ставлення громадян не стільки від самої технології, скільки від характеру функцій, які пропонується передати алгоритму. Особливо чутливими виявляються ситуації, у яких відповідне рішення може безпосередньо позначатися на житті, здоров'ї, правах та свободах особи.

У підсумку автор пропонує розглядати виявлені суспільні очікування і перестороги як основу для формування соціально-правової карти ризиків

використання ШІ в Україні. Такий підхід забезпечує зв'язок між соціологічними результатами та юридичною частиною дослідження і дає можливість визначити сфери підвищеної суспільної чутливості, щодо яких доцільним є диференційований правовий режим, посилений контроль та додаткові гарантії захисту прав людини (с. 83 – 94).

У підрозділі 2.1 «Міжнародно-правові стандарти безпечного та відповідального використання штучного інтелекту» автор простежує трансформацію міжнародних підходів до регулювання ШІ: від загальних орієнтирів розвитку інформаційного суспільства та етичних стандартів до формування спеціальних юридичних вимог і превентивних механізмів управління ризиками. Важливим результатом є обґрунтування процесу юридизації етичних принципів прозорості, підзвітності, недискримінації та людського контролю, які поступово перетворилися на критерії правомірності використання систем ШІ.

Заслуговує на увагу аналіз AI Act, на основі якого здобувач виокремлює нормативний, інституційний, процедурний та контрольно-гарантійний компоненти регулювання й показує перехід від реактивного контролю до попереднього оцінювання ризиків, моніторингу та аудиту алгоритмічних систем. Порівняння європейської, американської та китайської моделей дозволяє аргументовано показати відсутність універсального підходу до AI Governance та залежність конкретної моделі регулювання від правової традиції, системи цінностей і пріоритетів державної політики (с. 103 – 138).

У підрозділі 2.2 «Правовий статус суб'єктів створення, впровадження та використання штучного інтелекту» автор зосереджується на одній із найбільш дискусійних проблем сучасного правознавства – визначенні місця ШІ та пов'язаних із ним учасників у системі правовідносин. На основі аналізу категорій правосуб'єктності, правового й адміністративно-правового статусу досліджується співвідношення операційної автономності ШІ та можливості наділення його самостійним юридичним статусом. Обґрунтовується розмежування автономного і неавтономного ШІ та послідовно відстоюється антропоцентричний підхід, відповідно до якого навіть високий

рівень технологічної автономності не є достатньою підставою для визнання ШІ повноцінним суб'єктом права.

Важливе місце відведено проблемі юридичної відповідальності за наслідки функціонування ШІ. Автор пов'язує її не з відповідальністю самої алгоритмічної системи, а з правовим статусом осіб, які беруть участь у її створенні, впровадженні, використанні та контролі. У цьому контексті аргументується необхідність диференціації відповідальності розробників, власників та операторів залежно від характеру їх участі й фактичного контролю над системою, а правовий статус відповідних учасників пропонується визначати з урахуванням їх ролі на різних етапах життєвого циклу ШІ (с. 138 – 169).

У підрозділі 2.3 «Стан адміністративно-правового та інформаційно-правового регулювання використання штучного інтелекту в Україні» автором проаналізовано чинну нормативну основу використання ШІ та встановлено, що за відсутності спеціального рамкового закону вона залишається фрагментарною і формується нормами адміністративного, інформаційного та секторального законодавства, а також документами стратегічного характеру.

Зіставлення національного регулювання з AI Act та Рамковою конвенцією Ради Європи дозволило автору визначити основні прогалини: відсутність законодавчої класифікації ризиків, чіткого розподілу компетенцій, спеціальних процедур оцінювання впливу, аудиту й моніторингу та належних гарантій захисту прав особи.

Практичну цінність становить запропонована трирівнева модель удосконалення законодавства, що поєднує прийняття рамкового закону про використання ШІ, системні зміни до адміністративного й інформаційного законодавства та їх подальшу процедурну деталізацію на підзаконному рівні (с. 169 – 190).

У підрозділі 3.1 «Соціальні передумови обмеження використання штучного інтелекту в окремих сферах життєдіяльності людини» автор обґрунтовує необхідність вибіркового, а не універсального обмеження ШІ,

виходячи зі ступеня потенційної небезпеки його застосування. Здобувач пов'язує суспільні перестороги щодо алгоритмізації з необхідністю збереження людського контролю у тих сферах, де автоматизовані рішення здатні істотно впливати на права, безпеку та автономію особи.

Теоретичне обґрунтування такого підходу здійснено через критичний аналіз поглядів Х. Дрейфуса, Н. Бострома, С. Рассела, М. Тегмарка, Р. Курцвейла та інших дослідників. На цій основі автор систематизує ключові етико-правові ризики ШІ: втручання у приватність, алгоритмічну упередженість, непрозорість рішень, послаблення людської автономії, проблеми безпеки та соціально-економічні наслідки автоматизації. Відповідно, обґрунтовується доцільність таргетованого правового регулювання, за якого інтенсивність обмежень визначається характером і масштабом можливої шкоди, а в критично важливих сферах пріоритет у прийнятті рішень має зберігатися за людиною (с. 193 – 209).

У підрозділі 3.2 «Правове регулювання використання штучного інтелекту в автономній зброї» визначено специфіку правового забезпечення застосування ШІ у військовій сфері та визначено межі допустимої автономізації систем озброєння. Автор аналізує міжнародно-правові засади їх використання, положення міжнародного гуманітарного права, підходи ООН і МКЧХ, акцентуючи на проблемах дотримання принципів розрізнення та пропорційності, запобігання неконтрольованій ескалації й забезпечення відповідальності за наслідки застосування автономної зброї.

Окремої позитивної оцінки заслуговує проведене розмежування моделей участі людини в управлінні автономними системами – human-in-the-loop, human-on-the-loop та human-out-of-the-loop – з визначенням притаманних кожній із них правових, технологічних і психофізіологічних ризиків. На цій основі здобувач обґрунтовує пріоритет змістовного людського контролю та необхідність формування для України спеціальних правових запобіжників, які поєднуюватимуть потреби обороноздатності з вимогами міжнародного гуманітарного права та прав людини (с. 209 – 235).

У підрозділі 3.3 «Правове регулювання обмеження використання штучного інтелекту в медицині» комплексно досліджено нормативно-правові та етичні засади визначення меж допустимої автономії ШІ у сфері охорони здоров'я. Автор простежує перехід від сформульованих ВООЗ етичних принципів до їх конкретизації у положеннях MDR, AI Act, стандартах FDA щодо AI/ML-SaMD та керівництві ICH E6(R3). Особливу увагу приділено забезпеченню автономії та безпеки пацієнта, прозорості й пояснюваності алгоритмічних рішень, недискримінаційності, інформованій згоді, людському нагляду та розподілу юридичної відповідальності між розробником, медичним закладом і лікарем.

Окремої позитивної оцінки заслуговує диференційований підхід автора до визначення допустимого ступеня автономії ШІ залежно від характеру медичної діяльності. Моделі human-in-the-loop, human-on-the-loop та human-out-of-the-loop розглядаються не лише як технічні способи взаємодії людини й алгоритму, а як потенційні правові режими використання ШІ. Обґрунтовано, що ширша алгоритмічна автономія може бути допустимою під час збору й первинного аналізу даних, популяційного моніторингу, доклінічних досліджень і наукового моделювання, тоді як встановлення остаточного діагнозу, визначення персоналізованої терапії та прийняття рішень у клінічних випробуваннях мають залишатися під дієвим людським контролем. Такий підхід дозволяє автору сформулювати принципову тезу: межею допустимої автономії медичного ШІ є момент переходу від допоміжної алгоритмічної діяльності до рішення, здатного безпосередньо впливати на життя, здоров'я та фундаментальні права конкретної людини (с. 235 – 264).

У підрозділі 3.4 «Правове регулювання обмеження використання штучного інтелекту в правоохоронній діяльності та діяльності спецслужб» визначено правові межі та ризики застосування технологій штучного інтелекту у сферах, безпосередньо пов'язаних із реалізацією владних повноважень, державним примусом та можливим обмеженням фундаментальних прав людини.

Автором розкрито основні напрями використання ШІ у правоохоронній практиці, зокрема для аналізу великих масивів даних, біометричної ідентифікації, прогнозування криміногенних ризиків, автоматизованого виявлення зв'язків, аналізу доказової інформації та підтримки слідчої діяльності. Значну увагу приділено аналізу положень AI Act, яким установлюються прямі заборони щодо окремих способів використання ШІ та спеціальний правовий режим для високоризикових систем у правоохоронній сфері.

Особливо важливим є висновок про те, що чим істотнішими є потенційні правові наслідки алгоритмічного висновку для конкретної особи, тим вищим має бути рівень людського та процесуального контролю. Відтак у правоохоронній діяльності концепція «юстиції штучного інтелекту» має ґрунтуватися не на передачі владних повноважень алгоритмам, а на нормативному визначенні меж їх використання, забезпеченні перевірюваності та оскаржуваності результатів і збереженні за уповноваженою особою остаточного права на юридичну оцінку та прийняття рішення (с. 264 – 285).

У підрозділі 3.5 «Правове регулювання обмеження використання штучного інтелекту в правосудді» з'ясовано межі допустимого застосування ШІ у судочинстві з позицій забезпечення права на справедливий суд. Автор розкриває потенціал ШІ для автоматизації рутинних процесів, пошуку та систематизації правової інформації, водночас виокремлюючи ризики алгоритмічної упередженості, непрозорості, дискримінації, порушення змагальності та поступового витіснення суддівського розсуду. Значну увагу приділено положенням AI Act та Європейської етичної хартії CEPEJ, які визначають основні стандарти безпечного й підконтрольного людині використання ШІ у правосудді.

Позитивної оцінки заслуговує обґрунтування концепції «human judge in the loop», відповідно до якої суддя повинен зберігати реальну можливість критично оцінювати та відхиляти алгоритмічні рекомендації, а учасники процесу – знати про використання ШІ та мати можливість оскаржувати результати його застосування. На цій основі автор доходить висновку, що

перспективною моделлю є не «цифровий суддя», а ШІ як допоміжний інструмент, що не підміняє людський судовий розсуд. Практичної ваги цим положенням надає аналіз української судової практики щодо використання генеративного ШІ (с. 285 – 313).

У підрозділі 3.6 «Правове регулювання обмеження використання штучного інтелекту в освіті та науці» визначено можливості та ризики інтеграції ШІ в освітню й наукову діяльність. Автор акцентує увагу на потенціалі таких технологій для персоналізації навчання, автоматизації рутинних процесів, аналізу інформації та оптимізації освітньої діяльності, водночас виокремлюючи загрози академічній доброчесності, об'єктивності оцінювання, захисту персональних даних та академічній свободі. Окремо проаналізовано положення AI Act щодо високоризикових освітніх систем, зокрема тих, що використовуються для вступу, оцінювання результатів навчання, визначення освітньої траєкторії та прокторингу.

Позитивної оцінки заслуговує обґрунтування автором необхідності диференційованого правового режиму використання ШІ в освіті та науці. Самостійне машинне оцінювання пропонується обмежувати формалізованими завданнями, тоді як оцінювання творчих робіт має здійснюватися зі збереженням моделі human-in-the-loop. Важливими є також пропозиції щодо декларування використання генеративного ШІ, алгоритмічної прозорості, захисту академічних свобод і персональних даних. У підсумку автор відстоює модель, за якої ШІ виконує допоміжну функцію, а визначальна роль в освітньому та науковому процесах зберігається за людиною (с. 313 – 328).

У підрозділі 4.1 «Ризик-орієнтована правова політика та адміністративні процедури обмеження використання штучного інтелекту в Україні» автор розкриває методологічні засади диференціації правового впливу залежно від характеру та інтенсивності ризиків, пов'язаних із використанням систем ШІ. На основі аналізу міжнародних підходів запропоновано власне розуміння ризик-орієнтованої правової політики та обґрунтовано критерії оцінювання ризику, що враховують об'єкт та інтенсивність впливу, технологічні властивості системи, процесуальний

контекст і вразливість осіб, на яких може поширюватися її дія. Важливим є положення про динамічний характер категорії ризику та необхідність її повторного визначення у разі зміни призначення, масштабу використання або істотної модифікації системи.

Позитивної оцінки заслуговує прагнення здобувача перевести ризик-орієнтований підхід із концептуальної площини у площину конкретних юридичних рішень. Автор обґрунтовує необхідність мотивованого визначення категорії ризику, перевірки законної мети використання ШІ та наявності менш обмежувальних альтернатив, документування алгоритмічно опосередкованих управлінських рішень і періодичного перегляду допустимості подальшої експлуатації системи. Такий підхід дозволяє розглядати оцінювання ризику не як одноразову технічну процедуру, а як постійну складову адміністративно-правового супроводження використання ШІ, безпосередньо пов'язану з обґрунтованістю та пропорційністю державного втручання (с. 336 – 381).

У підрозділі 4.2 «Напрями розвитку інституційної моделі публічного адміністрування та вдосконалення законодавства України у сфері використання штучного інтелекту в умовах євроінтеграції» автор переходить від теоретичного конструювання механізму регулювання ШІ до визначення конкретних способів його нормативної та організаційної реалізації. Особливу увагу приділено проблемі розпорошеності регуляторних функцій та запропоновано функціональне розмежування нормотворчих, координаційних, контрольно-наглядових, сервісно-інформаційних і юрисдикційно-захисних повноважень. Обґрунтовано необхідність законодавчого визначення провідного суб'єкта для кожної адміністративної процедури та механізмів міжвідомчої взаємодії, що має забезпечити узгодженість регуляторної практики.

Вагомою складовою підрозділу є деталізація шляхів модернізації суміжного законодавства. Здобувач конкретизує зміни до законодавства про адміністративну процедуру, захист персональних даних, доступ до публічної інформації, електронні реєстри та публічні закупівлі, а також визначає порядок синхронного введення запропонованих новел. Заслуговує на увагу й розроблення етапності переходу до нової системи регулювання, включаючи

інвентаризацію наявних систем ШІ, підготовку кадрового забезпечення, установлення перехідних строків та подальший правовий моніторинг результативності запроваджених механізмів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що є достатньо підстав вважати, що в дисертаційному дослідженні сформульовано і обґрунтовано достатню кількість положень, висновків, які характеризуються науковою новизною, є обґрунтованими та свідчать про вирішення важливого наукового завдання, мають теоретико-прикладне значення та можуть бути використані у: науково-дослідній роботі, правотворчій та правозастосовній діяльності, освітньому процесі (с. 381 – 406).

Висновки відповідають поставленим завданням дослідження у межах обраного об'єкта та предмета, містять розроблені автором концептуальні теоретичні наукові положення, практичні рекомендації, пропозиції із вдосконалення законодавства.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображені у розділі колективної монографії, 20 статтях (14 у наукових фахових виданнях України, та 6 наукових періодичних виданнях інших держав, з яких 4-ри статті у виданнях, що включені до наукометричних баз Scopus та Web of Science), 10 тезах доповідей на наукових, науково-практичних конференціях, семінарах та засіданнях круглих столів.

Аналіз дисертації та опублікованих праць В. О. Варинського не виявив фактів порушення академічної доброчесності: плагіату чи фальсифікацій.

Віддаючи належне кропіткій та високоякісній роботі здобувача, високо оцінюючи рівень дисертації та її актуальність, варто звернути увагу на окремі положення та висновки, які мають дискусійний характер чи вимагають додаткового обґрунтування під час захисту:

1. Дискусійною видається наявність та структурна побудова третього розділу, у якому автор зосереджується на правовому регулюванні використання ШІ в окремих сферах – автономній зброї, медицині, правоохоронній діяльності, правосудді, освіті та науці. При цьому недостатньо зрозумілими залишаються

критерії вибору саме цих сфер та причини невиключення інших, не менш важливих, напрямів застосування ШІ.

З огляду на загальну концепцію дисертації, можливо, доцільнішим було б зосередитися на формуванні універсальних правових засад і критеріїв обмеження використання ШІ, тоді як специфіка його застосування в окремих сферах через складність і самостійність відповідної проблематики має, на думку офіційної опонентки, становити предмет окремих наукових досліджень. У зв'язку з цим зазначений розділ дещо вибивається із загальної логіки та спрямованості роботи.

2. При характеристиці методологічної бази поза увагою залишився синергетичний підхід, застосування якого дозволило методологічно поєднати правові, технологічні, соціальні та етичні складові досліджуваної проблематики. У зв'язку з цим методологічна база роботи потребує додаткового обґрунтування з позицій відповідності фактично використаним у дисертації дослідницьким підходам.

Крім того, дослідження підсилило б ширше використання практики ЄСПЛ в частині, пов'язаній із питаннями обмеження ШІ у різних сферах правовідносин.

3. У четвертому розділі здобувачем запропоновано комплексну модель правового та інституційного забезпечення використання ШІ, що передбачає запровадження низки нових адміністративних процедур, механізмів контролю та відповідного організаційного забезпечення. Водночас недостатньо визначено пріоритетність та послідовність практичного впровадження запропонованих механізмів з урахуванням кадрових, фінансових та інституційних можливостей держави. У зв'язку з цим потребує уточнення, які елементи запропонованої моделі, на думку автора, мають бути запроваджені першочергово, а які можуть реалізовуватися на наступних етапах.

4. Одним із ключових елементів запропонованої автором моделі є обов'язкова оцінка впливу високоризикових систем ШІ на основоположні права. При цьому передбачається, що використання системи не допускається, якщо за результатами такої оцінки залишковий ризик визнається неприйнятним.

Водночас запропоноване нормативне регулювання не дає достатньо чітких і вимірюваних критеріїв, які дозволяли б однозначно визначити межу між прийнятним і неприйнятним залишковим ризиком.

Це питання набуває особливого значення з огляду на те, що оцінку проводить сам розгортувач, а рішення про її затвердження приймає його керівник або уповноважена посадова особа. Таким чином, від результату значною мірою оціночної процедури фактично залежить можливість введення високоризикової системи в експлуатацію.

У зв'язку з цим потребує додаткового обґрунтування, чи не доцільно було б запропонувати більш формалізовані критерії визначення допустимого залишкового ризику, а також механізм незалежної перевірки такої оцінки у випадках використання систем ШІ, здатних істотно впливати на основоположні права людини.

5. У розділі 2 значну увагу приділено суб'єктам правовідносин у сфері використання штучного інтелекту, їх правовому статусу, компетенції, правам, обов'язкам та відповідальності. Водночас дискусійним видається те, що проблема можливої правосуб'єктності самого штучного інтелекту не отримала належного концептуального розвитку. Сучасна правова доктрина вже виходить за межі бінарної постановки питання про визнання або невизнання ШІ «особою» та розглядає можливість функціональної, обмеженої чи градуйованої правосуб'єктності автономних систем, зокрема залежно від характеру виконуваних функцій та рівня їх автономності.

З огляду на предмет дисертації та здійснений автором аналіз правового статусу суб'єктів використання ШІ, потребує додаткового пояснення позиція здобувача щодо принципової можливості в перспективі визнання автономних систем ШІ носіями окремих елементів правосуб'єктності та того, чи потребуватиме така трансформація перегляду запропонованої ним системи суб'єктів і механізму розподілу юридичної відповідальності.

Разом з тим, наведені зауваження не впливають на загальне позитивне враження від роботи, здебільшого носять дискусійний характер і мають бути предметом для публічної дискусії та обговорення під час захисту.

ВИСНОВОК

Дисертація Варинського Владислава Олексійовича на тему: «Теоретико-методологічні та правові засади використання штучного інтелекту в Україні», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які забезпечують розв’язання важливої теоретико-прикладної проблеми загальнонаціонального значення, що полягає у розробці теоретико-методологічних та правових засад використання штучного інтелекту в Україні, та свідчить про набуття її автором – Варинським Владиславом Олексійовичем найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів.

Дисертація відповідає паспорту заявленої спеціальності, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами та доповненнями) та Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (зі змінами та доповненнями), а її автор – Варинський Владислав Олексійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

ОПОНЕНТ:

**Завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету підготовки
фахівців для органів досудового розслідування
НПУ ОДУВС**

доктор юридичних наук, професор

Підпис засвідчую:
Перший проректор університету
доктор юридичних наук, професор

Ганна ТЕТЕРЯТНИК

Максим КОРНІЄНКО